

De doden dichtbij: grafrituelen in het Romeinse Nabije Oosten

Onderzoeksproject (NWO-VICI), Lidewijde de Jong (projectleider)

In de zomer van 2010 stuitte ik op een grafzerk in de opslag van de opgravingen in Baalbek, Libanon (zie figuur 1). Het betreft een deels kapotte buste-stele (het hoofd ontbreekt) met een goed leesbare Griekse inscriptie. De tekst memoreert Gaia Garia Saadne en is opgesteld in augustus 113 na Christus in de buurt van Baalbek, het Romeinse Heliopolis. Honderden vergelijkbare grafsteles zijn overgebleven in Libanon en nog vele malen dat aantal in het gebied van het Romeinse Nabije Oosten. Frappant is dat Gaia's grafmonument uitnodigt tot een fysieke en persoonlijke vorm van interactie met de overledene. In de harde kalksteen zijn haar naam en vermoedelijk haar portret vastgelegd. Voorheen was een dergelijke nadruk op de persoon van de dode ongebruikelijk in herinneringspraktijken van de regio, maar vanaf de eerste eeuw na Christus zien we individuele overledenen verschijnen in tekst en beeld.

De manier waarop de overledene een rol speelde in het grafritueel is tot nu toe nog maar slecht begrepen. Wat was bijvoorbeeld de relatie tussen het vergankelijke lichaam en de stenen monumenten? En kon (een deel van) de persoon van de overledene huizen in een grafzerk? In hoeverre legden grafdecoratie en vorm, bijvoorbeeld een versierde sarcofaag, eenzelfde nadruk op het individu als een inscriptie en portret? Stimuleerde de nieuwe materiële omgeving van de graven ook nieuwe vormen van herinneringspraktijken, of bleven bestaande gebruiken intact?

Het onderzoeksproject MARE (Mortuary Archaeology of the Roman East) stelt deze vragen vanuit het theoretisch perspectief van *personhood*, *ritual practice theory* en *materiality*. Het project richt zich op de integratie van iconografische, materiële en tekstuele aspecten van de graven en werpt daarmee een kritische blik op ontologie, die in eerder onderzoek veelal ontbreekt. Zo legt bijvoorbeeld de studie van epitafen en ornamentatie in verschillende academische vakgebieden een scheidslijn tussen visuele en tekstuele aspecten van de grafomgeving die door de originele gebruikers van het graf mogelijk niet als gescheiden werden ervaren.

MARE richt zich expliciet op zogenaamde *legacy data* en curatele problemen met dergelijke datasets. Verreweg het grootste deel van de zerken, sarcofagen en portretten uit de Romeinse periode is lang geleden gevonden. De waarde van deze materialen voor wetenschappelijk onderzoek wordt vaak laag ingeschat. Steles zoals die van Gaia liggen te verstoffen in opslagruimtes, museumtuinen of parken, of worden hergebruikt als bouwsteen of plantenbak. Het conserveren van deze objecten legt bovendien een enorme druk op lokale erfgoedinstellingen in het Midden-Oosten.

Gebruikmakend van digitale databasetechnieken, open access databases en lokale archieven zet MARE zich in om deze collecties te ontsluiten en conserveren. Drie regionale datasets uit Libanon, Palmyra (Syrië) en Pisidië (Turkije) tussen de eerste eeuw voor Christus en vierde eeuw na Christus staan hierbij centraal. De deelprojecten uitgevoerd door postdocs, promovendi en de onderzoeksleider richten zich op 1) epitafen in Pisidië gezien vanuit een kunsthistorisch en materieel perspectief, 2) de rituele functie van grafportretten uit Palmyra, 3) tekst en beeld op sarcofagen in Libanon, 4) de archeologie van het grafritueel en 5) het spanningsveld tussen frequent hergebruik van graven en individuele herdenkingsstrategieën.¹

Over de auteur

Lidewijde de Jong (lidewijde.de.jong@rug.nl) is Professor van Oost-Mediterrane en West-Aziatische Archeologie aan de Faculteit der Letteren en het Groningen Instituut voor Archeologie aan de Rijksuniversiteit Groningen. Ze is opgeleid aan de Universiteit van Amsterdam en Stanford University. Haar onderzoek richt zich op de archeologie van West-Azië tussen Alexander de Grote en Harun al-Rashid, met de nadruk op lokale identiteit ten tijde van globale machten.

Figuur 1. Kalkstenen grafstele uit Baalbek, 0.55 x 0.38 x 0.30 m (figuur auteur, © DGA Libanon).

Eindnoot

- 1 Het project is te volgen via <https://www.rug.nl/research/groningen-institute-of-archaeology/research/mare>